

МОСКОВСЬКИЙ ВПЛИВ НА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКЕ ДРУКАРСТВО

Стаття присвячена історії виникнення друкарства на Київських землях, зокрема в Києво-Печерській лаврі. У ній висвітлено вплив і заборону російського керівництва та Російської Православної Церкви на вільний друк лаврських книжок, а також охарактеризовано наслідки від цих заборон і їхній вплив на сьогодні.

Ключові слова: Вільний друк, давньокиївська вимова, друкарство, заборони, Києво-Печерська лавра, книга, зросійщення, стародруки, цензура.

Книга – це джерело знань. Видавнича діяльність завжди надавала змогу людям здобувати освіту й духовну культуру. На жаль, у науці XIX – XX ст., що формувалася в умовах політичного тиску сусідньої країни-окупанта, закріпилася концепція, нібито українське друкарство взяло свій початок від російського і має з ним міцний зв'язок. А проте перші українські книжки надрукував ще в кінці XV ст. Швайпольт Фіоль. Першими книжками, які він видрукував у Кракові 1491 року, були Октоїх та Часослов. Октоїх Швайпольта Фіоля вважають найпершою слов'янською книжкою, друкованою кирилицею [5, с. 37–39]. Друкарство ж на київських землях, зокрема в Печерській лаврі, мало власну славетну історію та свої неповторні особливості й мало величезний вплив на друкарське мистецтво як усю Україну, так і Московської держави.

Аналізуючи історію виникнення друкарства на Київських землях і в Києво-Печерській лаврі на початку XVII ст., ставимо за мету показати унікальність вільного друку українських книжок і мовні особливості Лаврської друкарні, а також висвітлити причини заборони друку цих книжок, і до яких це призвело наслідків.

Задля цього дослідження треба було:

- висвітлити історію виникнення друкарства на Київських землях;
- показати вплив Московської влади і Церкви на вільний друк лаврської продукції;
- розкрити причини і наслідки заборони вільного друку лаврських книжок, що призвело до зросійщення лаврського друку та Київської духовної академії.

Історії виникнення друкарства на Київських землях та питанням заборони вільного друку присвячені праці таких вітчизняних науковців, як М. Петров, протоієрей Ф. Титов, протоієрей П. Троцький, митрополит Іларіон (Огієнко І.), М. Тимошик, П. Попов, Н. Бондар, Г. Ковальчук, Я. Ісаєвич, Я. Запаско, М. Маркова, С. Кагамлик, О. Мацюк, В. Стасенко, Д. Степовик, Г. Куземська, Р. Сушко та ін.

Мало хто з науковців досі глибоко торкався причин і наслідків заборони для вільного друку лаврських книжок. А ці наслідки даються взнаки й нині.

Запитаймо себе, чому аж досі – на двадцять шостому році незалежності – так багато церковних книг друкують російською мовою або церковнослов'янською в московській редакції? Де ті десятки тисяч кирилических стародруків, які видавала лавра впродовж XVII – XVIII ст.? Їх в Україні лише десятки у музеях і де-не-де в бібліотеках. Проте чомусь Російська держава має величезну кількість таких книг і хвалиться тим, що це є «достоянием великорусского народа»! Це може перевірити будь-хто, зайшовши в електронний каталог книг Російської державної бібліотеки та Троїце-Сергієвої лаври.

Маємо на ці запитання незаперечні свідчення істориків: заборона вільного друку була спланована та продумана Святійшим синодом і «правовірним» російським керівництвом і цинічно впроваджена великою кількістю державних указів, постанов і таємних розпоряджень, багато з яких нині стали відомими [3, с. 5 – 7].

Для чого ж потрібні були ці заборони? А от для чого.

В Україні XVII – початку XVIII ст. сформувалася власна слов'янська богослужбова мова, що сягала коренями ще у праслов'янську давнину. Ця мова, що була, як і в інших православних слов'янських народів, близькою до звучання живої мови, побутувала в церквах на теренах усю Україну та місцях проживання українців – від Сходу до Заходу і з Півночі на Південь. І це була саме старокиївська мова – мова столярного граду Руської держави (руський, роскый, російський – це питомі назви українського народу, а не московського; так зазначено в усіх українських, зокрема лаврських, стародруках).

Ця мова була своєрідним цементом, що зберігав від руйнування та зникнення український народ у безперервних війнах заво-

йовників, в ординських навалах, які поглинали українські землі, але не могли поглинути й асимілювати український народ, що потрапляв під їхню владу.

Саме тому окупанти, які прагнули поглинути завойований народ, не шкодували засобів для викорінення мови цього народу. Проте ніхто із загарбників не воював з мовою і самобутньою культурою українського народу так системно й затято, як Московська держава, яку Україна охрестила, просвітила та підняла із бруду невігластва й темноти, заснувавши перші вищі навчальні заклади, започаткувавши поезію, драматургію, основи філософії, богослів'я, медицини, перекладацької, педагогічної праці тощо.

Книжкова продукція Києво-Печерської лаври справила значний вплив на культуру Російської держави і зробила лавру авторитетним центром міжнародного духовного спілкування.

Завдяки освітній діяльності вчених ченців, що зібралися біля архімандрита Єлисея Плетенецького і заснованої ним друкарні, Києво-Печерська лавра на початку XVII ст. стала справжнім осередком, на якому горіло яскраве полум'я чистого православ'я.

Друкарство на київських землях виникло саме в Києво-Печерській лаврі, імовірно – з видання Часослова 1616 року. Проте деякі дослідники вважають (і мають на те вагомі аргументи), що друкарство на Київщині виникло раніше: 1606 – 1609 рр., а не з 1616 року, як прийнято вважати. Це підтверджують списки стародруків, що містяться в каталогах, які вдалося знайти в архівах лаври та в церквах, які були під опікою лаври. Проте деякі книги мають початок друку аж від смерті Костянтина Острозького, тобто до 1608 року, як це зауважує дослідник лаврської друкарні протоієрей Павло Троцький [12, с. 72].

Видатний російський бібліограф Василій Сопіков у своєму хронологічному каталозі стародрукованих слов'янських книг указував на «Канонник або короткий Молитвослов», виданий у Київській лаврській друкарні 1614 року. Цей каталог-опис на той час був надзвичайно рідкісний, він знаходився на 1904 рік у бібліотеці московської духовної друкарні, і до нього мало доступ тільки обмежене коло осіб [8, с. 35].

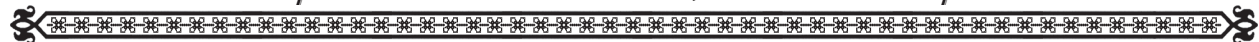
У 1844 році було видано указ синоду, щоб по всіх церквах замінити стародруковані богослужбові книги наново передрукованими, аби «запобігти всякій спокусі, яка йшла зі сторони розкольників». Через це лавра змушена була вимагати від усіх церков, які були під її

опікою, надіслати ці стародруковані книги. Із книгами прислали і каталоги із вказівкою місця і дати видання тих книг. Каталоги свідчили, що в деяких церквах лаврських угідь були й такі стародруковані книги лаврського друку, які не збереглися від різних несприятливих обставин, що виникали в самій лаврі. Так, у селі Романівці Київського повіту і намісництва (сьогодні це Житомирська обл., Брусилівський район, с. Романівка) виявився Псалтир 1609 року лаврського друку. Інший примірник цього Псалтиря 1609 року київського друку виявився в селі Осокорки, у храмі св. вмч. Георгія. Потім у селі Бровахах у храмі Святої Живоначальної Трійці виявилася Загальна Мінея 1608 року київського лаврського друку; у селі Дудоркові, що на Київщині, у храмі св. Іоана Богослова і в селі Вишеньках у храмі св. вмч. Георгія знайшлися ідентичні Загальні Мінеї, які надали одночасно три різні священики. Але, на превеликий жаль, досліднику протоієреєві Павлові Троцькому не вдалося відшукати і бачити цих книг, незважаючи на те, що свідчення про них заслуговували на довіру: їх надавали освічені люди, священики, які добре розумілися на церковнослов'янських текстах і цифрах.

А втім ці свідчення аж ніяк не примішують заслугу відомого архімандрита Єлисея Плетенецького, якому ми віддаємо честь як засновникові лаврської друкарні [12, с. 72 – 73].

Теоретично цієї думки тримається і професор КДА протоієрей Федір Титов. Він вважає, що друкарство в Києво-Печерській лаврі виникло 1606 року, відразу після купівлі архімандритом Єлисеєм Плетенецьким Стратинської друкарні у спадкоємців Федора Балабана після його смерті. І відразу в цьому році «як експеримент» був видрукований акафіст Успінню Пресвятій Богородиці. Це передання завжди жило в лаврській друкарні, і його яскраво передав друкар (а потім і київський вікарій, і згодом єпископ Полтавський) Феофан Шиянов 1781 року, коли він клопотав перед «Святійшим» синодом про дозвіл надрукувати «Акафісти з канонами» за зразком успенського акафіста 1606 року, що синод йому і благословив [11, с. 78 – 85].

Унікальність видавничої справи лаври була, зокрема, в тому, що друкарі закріпили сформовану віками систему давньокиївського наголосу (почали фіксувати його у друці: «ім'я», «чєсний», «твоєму», «моєму», «даруй», «вечєрі», «дасі», «дрўгий», «злѡдій», «Утїшїтелю», «кѡлесо», «ущєдрї», «спѡдобї» та сотні інших – що дуже відрізняється від пізнішої московської редакції), також збе-

регли й традиційні мовні особливості української редакції церковнослов'янських текстів (прадавні закінчення «-ові», «-еві»: «Давїдові», «законові», «днєві»; наказові дієслова: «рцїте», «прийдїте», «приймїте», «помолїмся», «глаголіте»; тверді закінчення: «Олтар», «Цар», «внутр», «двер», «нощ»; великі літери у священних словах: «Бог», «Господь», «Ім'я Господнє» «Ангел», «Потир», «Дїскос» та багато інших – чого не було в інших церковнослов'янських редакціях). Мали і свої унікальні шрифти, яких не було ні в Європі, ні в Москві. У цьому може переконатися навіть і не фахівець із друкарської справи: самий вигляд стародруків і їхнього тексту свідчить про висококультурний рівень розвитку видавців, а також народу та священнослужителів. Бо якому читачеві адресована книга? – звичайним людям.

За весь період свого вільного друку лаврська друкарня видала дуже багато церковних і світських книг. Багато дослідників у галузі друкарства склали у своїх працях перелік цих книг і їхній опис. Жодна із друкарень не видала такої кількості книг, яку видала лаврська друкарня. Її книги вирізнялися самобутністю оздоблення, заставками, гравюрами, присвятами, шрифтами, яких не було в інших друкарнях. Лаврська книга мала попит як у Московській державі, так і в Європі.

Українська книжна мова була занесена до Московської держави у другій половині XVII ст. українськими вченими-богословами, що туди переїхали. Їхня освіченість («западництво») знайшла ґрунт, підготовлений до певної міри близькими зносинами деяких бояр із поляками за часів внутрішніх незгод (Смутное время). Цей вплив був лише поверховий і короткий, але різке відчуття у тих верствах, які трималися старих звичок, і він наразився на рішучу відсіч. З тієї причини задля охорони «правовіря» і єдності «Восточной Православной Церкви» за Петра I «Святїйший» синод заборонив друкувати церковні книги «не согласно с великороссійскими печатями», «даби не могло в таких книгах ніякої в Церкві Восточной противности проїзйти». З тієї самої причини «Святїйший» синод не тільки не дозволив 1769 року друкувати «полуднево-руські» букварі, але наказав навіть відібрати ті, що були на руках, тому що букварі вважали тоді за церковні книги і друкувалися «благословенієм всего освященнаго собора». Через духовенство як через посередника йшло також зміцнення московського впливу в Київській духовній академії, що втілював усердно митрополит Самійло Мис-

лавський; запроваджено російську літературу, мова якої витіснила вже в XVIII ст. староруську (давньоукраїнську) мову [2, с. 9 – 10].

Лавра вільно друкувала всі книжки, які вважала за корисні та потрібні, і ніхто тоді не ставав на заваді її культурної праці аж до часу, коли Українську Церкву було злочинно передано (фактично продано) Московському патріархові в 1686 році.

Патріарх Яким ще 1677 року наказував видерти з української книжки листки, бо вони були невідповідними до московських книг. Так почалася цензура українських книжок ще в XVII ст. Дійшло навіть до того, що лаврі суворо наказали завжди брати патріарше благословення на друкування книжок. Це цілком ламало стародавні права лаври, і тому вона не звернула жодної уваги на цю заборону і вільно друкувала собі книжки [5, с. 345].

У листі патріарха Московського Якіма до архімандрита Києво-Печерської Лаври Варлаама Ясинського йдеться про те, щоб книги не друкували без його благословення і «Святїйшого» синоду, і тільки з тих книг (наприклад, згадано про друк книги «Життя святих» свт. Димитрія Ростовського), які ми вам пришлемо як щирим синам, тобто за нашою московською редакцією, попередньо вивіривши і відредагувавши ваші книги «Святїйшим» синодом. Годі вже казати про богословську та святоотцівську літературу, друковану в Київській лаврі, яку московські очільники вважали еретичною та вартою спалення: у «Бесїдах на послання ап. Павла» лаврські друкарі згадували в передмові до цього твору великого вчителя Церкви Ієронима та й інших славетних мужів, завдяки творам яких було зібрано та сформовано цю книгу. Патріарх засуджує друкарів і зокрема митрополита Варлаама Ясинського в «єресі», оскільки імена цих богообраних мужів не згадували в тодішніх місяцесловах. Ще, на думку російських «богословів», у творах блаженного Ієронима є «єретичні вчення», і не всі його твори можна читати. Ось таким маніпуляційним залякуванням Російська Церква утискала волю лаврського друку [1, с. 280 – 284].

У 1692 році в боротьбу проти друкування традиційних церковних книжок, які зберігали споконвічні церковнослов'янські й давньоруські особливості у друкарні Києво-Печерської лаври, вступає Московський патріарх Адріан [3, с. 9].

У самій Москві друкування книжок було під старанним доглядом як світського уряду, так і патріарха: жодному митрополитові там не дозволялось хоча б що-небудь друкувати.

Такі ж порядки Москва задумала завести й в Україні.

Наша традиційна церковнослов'янська мова у книжках постійно муляла очі в Москві. І Москва рано починає вести з нами боротьбу, аби примусити нас кинути свою рідну мову і впровадити московські традиції [5, с. 345].

Лаврські першодруки стали першими з українських книжок, які офіційно почав забороняти царський уряд, починаючи з 1686 року, спочатку для ввезення в Москву й Петербург, а потім і для поширення по всій Московській державі. Саме з діяльністю друкарні Києво-Печерської лаври пов'язана поява першого антиукраїнського цензурного акта, підписаного 5 жовтня 1720 року Петром I, яким починалася багаторічна боротьба цілої державної машини тодішньої Російської імперії не лише проти волі українського друку, а й в цілому проти самої української мови й історії – мови й історії багатомільйонного українського народу. У цьому нищівному наказі говорилося «...во всех монастырях, остающихся в Российском государстве, осмотреть и забрать древние жалованные грамоты и другие куртиозные письма оригинальные, а также книги исторические, рукописные и печатные» [7, с. 16].

За традицією, всі лаврські книги на титульній сторінці друкували посвяти місцевому духовному і світському начальству, а від 1688 року лавру зобов'язали згадувати і царів. Крім того, лаврські друкарі ніколи не забували підкреслити в написах на титульних аркушах, що лавра є ставропігійним монастирем. Архімандрит лаври Іоанікій Сенютович, як і його попередники, мусів на кожній нановодрукованій книзі вказувати, що тепер лавра є ставропігією московських патріархів. Хоч патріархії вже не було, але був місцєблюститель патріаршого престолу і була слабенька надія, що патріаршество відновиться. У цю справу Іоанікій Сенютович вирішив внести дещо нове: в одному з перших видань, які вийшли в лаврі за його настоятельства, у Постовій Тріоді 1715 року, на титульній сторінці написано, що лавра є «ставропігією справжньою вселенського константинопольського, а нині ж московського всеросійського патріарха». Цю згадку давньої юрисдикції лаври донесли в Петербург. Там утрималися від санкцій щодо недавно посвяченого архімандрита, очікуючи, що буде далі. Іоанікій Сенютович вирішив повторити експеримент у наступному виданні – Місяцеслові (або Міннології), підписаному до друку в січні 1718 року. Тут на титульній сторінці вже про ни-

нішню московську юрисдикцію лаври зовсім не згадувалося, а тільки таке: «Свята Велика чудотворна Лавра Печерська Київська – ставропігія святійшого Вселенського Константинопольського Патріарха».

Про це знову донесли в Петербург, адже Місяцеслов був призначений для ширшого користування, а не тільки лаврського, чернецого. Отож, архімандрита Іоанікія Сенютовича вирішено покарати. Кара складалася з двох частин: таємної і відкритої. Надрукований Місяцеслов лежав на складі в друкарні в очікуванні дозволу з Петербурга на продаж. Аж ось вночі з 21 на 22 квітня 1718 року в лаврі стається жахлива пожежа. Офіційна версія її виникнення: намісник (а ним був керівник друкарні і граверні Антоній Тарасович), сидячи, мовляв, заснув серед книжок, його свічка перекинулася і запалила книжки [9, с. 187].

Насправді підпал книжкового складу був умисний; осередків підпалу було декілька, бо загорілися одночасно келії, Успенський собор, склади, майстерні, інші служби. Уся Верхня лавра палала всю ніч.

Таким способом палії помстилися архімандритові Іоанікію Сенютовичу за напис на титульній сторінці Місяцеслова, який їм так не сподобався. Але це було ще не все. Напис на книзі вирішив «прокоментувати» того ж 1718 року сам цар Петро I. Насамперед він власноручно видав наказ, що був безпрецедентним втручанням у церковно-монастирські справи:

1) лавра надалі завжди повинна іменувати себе ставропігією всеросійських московських патріархів;

2) у своїй друкарні вона позбавляється права друкувати будь-які книги, крім церковних минулих видань, і то тільки в тому випадку, якщо вони будуть звірені та виправлені з російськими церковними книгами, щоб жодної різниці й особливого наріччя у них не було; а жодних інших книг, ні колишніх, ні нових видань, не друкувала, не взявши дозволу в духовної колегії.

Згодом вийшли укази петербурзького «Святійшого» синоду:

- від 15 травня 1721 року лавра підпадала під юрисдикцію цього синоду як його ставропігійний монастир, а не патріарший;

- від 7 вересня 1721 року – із заборонаю друкувати в лаврській друкарні оригінальні українські книжки, а тільки дозволені й попередньо цензуровані Москвою.

Ці репресії проти лаври, українського слова, книги, церковних звичаїв і традицій разом з пожежею 1718 року становлять один лан-

цюг добре продуманої політики Російської імперії – знищити волю друку українських книжок [9, с. 188].

У 1724 році синод стягує з українсько-го архімандрита Києво-Печерської лаври 1000 рублів штрафу за друк богослужбової книги Квітної Тріоди, «не совсем с великороссийской сходной». На звороті титульного аркушу зазначено, що вона видана і вивірена повелінням (звісно за московською церковнослов'янською редакцією) «Святійшим правительствующим всероссийским Синодом». Хоча з погляду літургії й уставу нічим не відрізняється від попередніх лаврських видань вільного друку. Потім покарали й чернігівську друкарню за такі ж дії, а потім її зовсім забрали до московських рук [5, с. 351].

1731 року виходить наказ імператриці Анни Іванівни вилучити книги старого українського друку з церков і навчальних закладів, а «науки вводять на собственном российском языке» [3, с. 12].

Від заснування й до середини XVIII ст. Києво-Печерська лавра була світочем національної культури і свято берегла та плекала давньокиївську мовну спадщину. 1740 року, вже після розправи з українськими церковними книжками, у час закриття українських шкіл, лавра попросила у «Святійшого» синоду дозволу передрукувати «Житія святих» свт. Димитрія Ростовського так, як їх написав автор: традиційною для України церковнослов'янською, з українськими наголосами та мовними особливостями (попереднє видання все розійшлося). Синод відмовив і наказав друкувати, замінивши всі українські слова та наголоси на московські. Лавра зволікала. 1744 року до Києва приїхала цариця Єлизавета – тут її вмовили дати дозвіл і негайно розпочали друк. Проте за рік синод зупиняє видання, а 1746 року знову повторює наказ: конче виправити книжки святих за московським взірцем. Десять років тривала холодна війна за мову святого Димитрія. Увесь цей час Печерська друкарня тихо друкувала «Житія», зазначаючи у вихідних даних роки попередніх видань. «Святіший» синод знав про це і бомбардував Київську лавру наказами виправити мову. У 1751 році синод рішуче вимагає змінити мову на російську та видрукувати «Житія святих». Тоді Київський митрополит Тимофій Щербацький склав комісію, якій доручив виправити мову святих. Комісія довго тягнула час і зрештою заявила, що вона не знаходить нічого, що треба виправляти. Після цього справу

перебрав собі «Святіший» синод і зібрав свою комісію, яка вісім років виправляла мову та наголоси в «Житіях святих» на російські, а видали працю аж 1759 року [4, с. 71].

1766 року виходить черговий наказ Києво-Печерській лаврі та Чернігівській друкарні від російського керівництва видавати лише ті книги, які відповідні до московських і затверджені синодом [3, с. 14].

16 листопада 1786 року виходить синодальний наказ митрополитові Самуїлу Миславському, щоб у книжках, друкованих у лаврі, «никаких несходств с печатаемыми в Московской Синодальной типографии книгами произойти не могло», а для Києво-Могилянській академії негайно ввести систему навчання, узаконену для всієї імперії.

Тобто, як бачимо, синод систематично з ідеологічною обробкою «шліфував» свідомість українських християн [7, с. 24].

Звісно, це не всі накази щодо заборони й нищення традиційного та вільного друку лаврських книг. Їх ще можна навести багато: ці накази виходили щороку і декілька разів на рік – занадто бо стійкою і потужною була боротьба українських світочів – ієрархів, подвижників-ченців і друкарів – проти московської експансії (на жаль, нинішні українські «російськомовні патріоти» навіть не бажають нині згадувати, яку війну витримали їхні святі прабатьки в боротьбі за мову свого народу – і чи даремно?!).

Попри всі заборони лавра продовжувала друкувати церковні книги давньокиївською мовою. Але згодом волю над друком лаври та цілої України взяла, на превеликий жаль, Москва. Почався новий етап в історії лаври, що і триває до сьогодні – зросійщення, обмосковлення...

Запустивши машину нищення вільного лаврського друку, Москва досягнула своєї мети. Їй у цьому посприяли соціально-політична ситуація в Україні – горезвісна «Руїна» (1657 – 1687 рр.); незаконна передача Київської митрополії Російській Церкві, а що найстрашніше – посприяла участь самих українців у відданні своєї Церкви Москві: певних державних правителів і керманів Української Церкви.

Від 1832 року для впорядкування будь-яких видань потрібен уже був «височайший» дозвіл царя. Право утримувати друкарні чи керувати ними надавалося лише людям, перевіреною поліційними органами і наперед благонадійним з політичного погляду.

Так звана епоха цензурного терору посилювалася із заснуванням 2 квітня 1848 року

спеціального комітету «для вищого нагляду в моральному і політичному плані за духом і спрямованістю книгодрукування» [10, с. 231]. Про видання книжок давньокиївською мовою з друкарні лаври ми вже не говоримо.

У Київській духовній академії при ректорстві митрополиті Самуїлі Миславському (1761 – 1768) почалося її цілковите зросійщення, і це поклато початок запровадження російської літератури, мова якої витіснила вже в XVIII ст. староруську (давньоукраїнську) мову [2, с. 10]. Він став упроваджувати не тільки в ній московську мову, але й по всіх храмах України. У Київській академії ввели московську мову і почали пильно доглядати, щоб у студентів-семінаристів була чиста великоросійська вимова як у світському житті, так і в церкві. Із Москви почали випускати друковані московською мовою підручники; послали студентів у Московський університет, щоб вони навчалися там чистої московської мови. Митрополит Самуїл Миславський за допомогою московських викладачів і відданих Москві «малоросів» упроваджував московську мову не лише в Київській академії, а й по всій Україні. По всіх церквах було наказано, щоб читці та священники читали молитви та звершували богослужіння «голосою (вимовою), свойственным російскому наречию» [5, с. 331 – 334]. Як бачимо, з самих семінарських парт почалася «духовна» асиміляція України, яку штучно запроваджував «Святійший» синод.

Синод зобов'язав лавру надсилати щорічно відомості про те, які книги було надруковано лаврською друкарнею впродовж року. Розпорядження та вказівки московської влади, що поставили видавничу діяльність лаври у цілковиту залежність від московської духовної цензури, дуже обмежили лаврське друкарство, а надалі примусили багато в чому змінити тематику й характер видань.

Далі лавра почала видавати книги тільки московською мовою, переробляючи наші традиційні видання. Синодальна цензура забороняла передруковувати з тих екземплярів, які були видрукувані ще в XVII ст., а тільки за московськими зразками.

Отже, сталося повне підкорення як духовних письменників, так і світських волі синодальної цензури – інтересам північноросійської держави. Це наклало відбиток і на майбутню української мови, яку наказано було вважати за карикатурну, спотвореним діалектом російської чи польської. Задля впровадження цих антинаукових теорій працювали цілі армії найнятих імперією «науковців»-шовіністів.

На всіх рівнях українську мову принижували, вона стала предметом глузувань; стала називатися мужицькою [6, с. 12 – 13].

Важливо пам'ятати, що заборона вільного друку є одним із продуманих етапів до знищення й самої української мови. У XIX ст. це яскраво виявив Валуєвський циркуляр 18 липня 1863 року, який забороняв видавати книги (також і релігійні) українською мовою як антидержавні, писані мовою, якої «не было, нет и быть не может». Невдовзі дію Валуєвського циркуляра посилив Емський указ 1876 року, який дошкульно винищив усі пагони українства, що рясно тягнулися до життя навіть крізь асфальт. Згодом відбувся наступ на українську орфоепію [4, с. 13 – 18].

Нищення вільного друку відображається й на сьогодні. Лаврська друкарня, хоча вона й має у складі УПЦ МП декларовану автономію щодо друку, проте продовжує видавати книги російською мовою, а церковнослов'янські – лише московської редакції та в московській транслітерації і з московською ідеологічною антицерковною пропагандою. Також досі вперто передруковують і імперські міфи щодо давньоруської історії, культури, мови.

Варто зазначити, що видавництво власних книг сучасної лаври, які продаються в її крамницях, займає приблизно 5% від усіх книг, що містяться у продажу, і це переважно незначна кількість богослужбових видань, брошури, молитовники, Труди КДА тощо. Більшість книг – привезені з Росії, які масово заповнили «православний ринок». Про сутність написаного в деяких книгах годі говорити: вони мають як неправославне вчення, так і антиукраїнський зміст, хоча і видані під грифом «православ'я». Ось наслідок нищення і заборони лаврського друку!

У Київській духовній академії дипломні, магістерські та кандидатські роботи випускники пишуть винятково російською мовою. Тільки де-не-де знайдеться кілька праць, написаних українською – це становить не більше одного відсотка від усіх кандидатських, магістерських чи дипломних робіт. Лекції для студентів викладають переважно російською мовою, хоча більша половина студентів – це вихідці із західних і центральних областей України.

Таким чином, спланована, продумана заборона на вільний друк лаврських книжок «Святійшим» синодом та Російським керівництвом є актом повного підкорення України та Української Православної Церкви Московській державі, так би мовити психологічна зброя для масового виродження українсько-

го народу, знищення культури й духовності, церковних звичаїв та місцевих традицій. Потім це «православне» керівництво докорінно нищило на українських землях традиційні церковні розспіви та наспіви, тобто молитву православних християн, насаджуючи свої чужоземні наспіви. Наші ж, зокрема київські (як і всі наші духовні цінності, культуру й історію) привласнили, мовляв, вони завжди були «великороскими».

Знищення вільного друку та впровадження московської вимови церковнослов'янських текстів замість давньокиївських – це початок ідеологічного лінгвоциду, який не зупинено й понині – доки у храмах звучатиме московська вимова текстів і співу; доки давньокиїв-

ську вимову забуто або зневажено; доки про традиційну богослужбову мову цієї землі повторюватимуть шовіністичні міфи про те, що це вимова «галицька», «католицька» чи «неправославна».

Пам'ятаймо та переказуймо іншим, як, незважаючи на всі заборони синоду й державного апарату, лаврські ченці та друкарі героїчно протидіяли імперському насильству в душі християнського благочестя: вони не піднімали бунту, не робили революцій, а захищаючи рідне слово, наражали себе на небезпеку, перебували в молитві й надії на майбутнє відродження, завжди дякуючи Богові, що це милість Бога до них і таке Його провидіння щодо Своїх святих.

1. Архивъ Юго-Западной Россіи, издаваемый комиссією для разбора древнихъ актовъ высочайше учрежденною при Киевском Подольском и Волынском генерал-губернаторі (АЮЗР). – К. : Университетская тип., 1872. – Т. 5. – Ч. 1. – 172 + 488 с.

2. Колектив авторів Петербурзької Академії наук. Заборона українського слова в Росії. – К. : Видавництво просвітної комісії Руського Народного Союзу, 1916. – 63 с.

3. Куземська Г. Нездоланна Україна : хроніка нищення української Церкви, мови, культури, народу. – К. : Фенікс, 2014. – 132 с.

4. Куземська Г. Якою мовою молилася давня Україна : правила української транслітерації церковнослов'янських текстів. – Вид. 2-ге, доопрацьоване і значно доповнене. – К. : КЖД «Софія», 2012. – 112 с., 165 іл.

5. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Історія українського друкарства. – К. : Наша культура і наука, 2007. – 536 с.

6. Петров Н. Очерки из истории украинской литературы XVII – XVIII веках. Киевская искусственная литература XVII – XVIII вв., преимущественно драматическая. – К. : Тип. Г. Т. Корчак-Новицкаго, Михайловская улица, собственный дом, 1880. – 532 с.

7. Сушко Р., Левицький М. Хроніка нищення української мови (від доби Романових до сьогодення). – Вид. 4-ге, виправлене й доповнене. – К. : МММ «Талія», 2012. – 80 с.

8. Сопиков В. Опыт российской библиографии. – Ч. 1 – 5. – Ч. 1. [Книги церковнославянской печати] / В. С. Сопиков ; ред., примеч., доп. и указ. В. Н. Рогожина. – СПб. : А. С. Суворин, 1904. – 102 с.

9. Степовик Д. Історія Києво-Печерської лаври. – К. : Вид. відділ УПЦ Київського Патріархату, 2001. – 557 с.

10. Тимошик М. Історія видавничої справи. – 2-ге вид., виправлене. – К. : Наша культура і наука, 2007. – 498 с.

11. Титов Ф., прот. Типография Киево-Печерской лавры : исторический очерк (1606 – 1616 – 1916 г.г.). – Т. 1. (1606 – 1616 – 1721 г.г.) / Ф. Титов. – К. : Типография КПЛ, 1916. – 504 с.

12. Троцкий П., прот. Типография Киево-Печерской лавры // Труды КДА. – К. : Типография КПЛ, 1865. – Апрель. – С. 63 – 87.

Oleksandr Mykhaylovych Lytvynenko

MOSKOW INFLUENCE ON THE KYIV-PECHERSK PRINTING

The article is devoted to the history of inception of printing in Kyiv lands, in particular in the Kyiv Pechersk Lavra and elucidated influence and prohibition of Russian guidance and Russian Orthodoxy Church on the free printing of lavra books. The also described consequences are from these prohibitions and influences that have a reflection in present time.

Keywords: Free printing, old Kyiv pronunciation, art or process of printing, interdiction, Kyiv Pechersk Lavra, book, russification, old print, censorship.